

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE “SON DÖNEM”

Özlem DEMİRKIRAN*

Eda ÇİÇEK**

Havva ELTETİK***

Melike SARIKÇIOĞLU****

ÖZET

1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması “Hazırlık”, “Geçiş” ve “Son Dönem” olmak üzere üç aşama öngörmekteydi. 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması’nın imzalanmasıyla, tam üyelikle sonuçlanması ümit edilen “Son Dönem”e girilmiştir. Bu dönem içinde, Aralık 1997’deki Lüksemburg Zirvesi’nde aday olarak açıklanmaması üzerine Türkiye Avrupa Birliği’yle (AB) siyasi diyalogu kesmiştir. Ancak Aralık 1999’daki Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye’nin adaylığının açıklanmasının ardından Türkiye de adaylık statüsünü kabul ederek gerekli programları hazırlamaya girişmiştir.

Başladığı zamandan beri düz bir ilerleme çizgisi görülmeyen Türkiye-AB ilişkilerinde “son dönem”de de zaman zaman ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu çalışmada, 1996’dan 2008’e Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan önemli gelişmeler ele alınmış ve genel bir değerlendirme yapılarak geleceğe ilişkin bir öngöründe bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, AB üyeliği, limanların açılması, üyelik müzakereleri
JEL Kodu: Z00

“FINAL STAGE” IN TURKEY- EUROPEAN UNION RELATIONS

ABSTRACT

Ankara Agreement that entered into force in 1964 was stipulating three stages: preparatory, transitional and final stage. With signing Customs Union Agreement in 1995, “Final Stage” that is expected to be concluded by full membership was started. In this period, Turkey intersected the dialogue with European Union (EU) because of not explaining Turkey as an applicant country at Luxemburg Summit in December 1997. But after explaining candidacy of Turkey at Helsinki Summit in December 1999, Turkey also accepted this status and began to prepare necessary programmes.

In Turkey-EU relations which has not a regular improvement line all along, sometimes experienced serious difficulties in “final stage”. In this study, important developments happened in Turkey-EU relations from 1996 to 2008 examined and after a general evaluation, a prediction about future tried to made.

Keywords: Turkey, EU membership, opening ports, membership negotiations
JEL Codes: Z00

---

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozlemdk@iibf.sdu.edu.tr

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, euysal@iibf.sdu.edu.tr

*** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, hdemirel@iibf.sdu.edu.tr

**** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, naile@fef.sdu.edu.tr

GİRİŞ

Avrupa yüzyıllar boyunca yoğun savaşların yaşandığı bir yer olmuştur. Büyük bir yıkımın yaşandığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni savaşların çıkmasını önlemenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu doğrultuda çözüm olabileceği düşünülen ekonomik ve siyasal konularda işbirliği yapma düşüncesi Avrupa Birliği'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri de, selefi oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki yöneticileri gibi kurulduğu ilk yıllardan itibaren Batı'yı model almıştır. Bu doğrultuda yüzünü Batı'ya çevirerek Batı kökenli uluslararası örgütlenme girişimlerine katıldı. 1949 yılında Avrupa Konseyi, 1952 yılında NATO üyesi olmuştur. Dolayısıyla 1947 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) da Türkiye'nin dikkatini çekmiştir. Diğer taraftan aralarında sorunlar olan Yunanistan'ın da bu birliğe dahil olmak için başvuruda bulunması, Yunanistan'ın katılımıyla kendi aleyhine bir uluslararası bir platform oluşması endişesi Türkiye'nin yaklaşık yarım asırlık Avrupa Birliği macerasının başlamasına yol açmıştır.

Türkiye, 1959 yılında AET'ye ortak üyelik başvurusunda bulundu. 1963 yılında Türkiye ile AET arasında ortaklık anlaşması olan Ankara Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, tam üyeliğe ulaşana dek "Hazırlık", "Geçiş" ve "Son Dönem" olarak adlandırılan üç aşamayı öngörüyordu. 1964 yılında Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle başlayan hazırlık aşaması 1970 yılında imzalanan Katma Protokolle sona erdi ve geçiş aşaması başlamıştır. Bu aşama ise 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Böylece Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde tam üyelikle sonuçlanması ümit edilen "son dönem" başlamıştır.

1. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI GELİŞMELER

1.1. Gümrük Birliği Sonrasında Yaşanan Sorunlar

1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye'de ülkenin hızla tam üyeliğe doğru yol alacağı yönünde bir beklenti oluşmuştur. Ancak bazı nedenlerle ilişkiler umulduğu gibi gitmemiştir.

İlk neden, 1996 yılında Kardak Krizi'nin de etkisiyle Yunanistan Türkiye karşıtı eylemlerinin artmasıydı. 24 Temmuz 1996'da Yunanistan AB Bakanlar Konseyi'nden krizin sorumlusunun Türkiye olduğu ve sorunun çözümü için iki ülkenin La Haye Uluslararası Adalet Divanı'na başvurması gerektiği yönünde bir karar çıkartmıştır. Bundan sonra da Türkiye-AB ilişkilerinde bir ilerleme sağlanmaması için her durumda vetosunu kullanmaya başlamıştır.

İkinci olarak, Avrupa Parlamentosu Türkiye'deki insan hakları ihlallerini ve demokrasinin işleyişindeki eksiklikleri bahane ederek Türkiye'nin üzerindeki baskısını ve denetimlerini artırmış ve Türkiye'ye olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Türkiye ile AB ilişkilerinin beklendiği kadar gelişmesini engelleyen diğer bir neden AB'nin kurumsallaşmaya, derinleşmeye ve genişlemeye yoğunlaşmasıydı. Bu noktada, daha katılım müzakerelerine bile başlamamış olan Türkiye çok geri planda kalmıştır.

Son olarak, Türkiye'de de gerek kamuoyu gerek akademisyenler ve basın gerekse de yöneticilerin kafasında AB'yle bütünleşme ikinci planda kalmıştır (Baykal ve Arat, 2002: 342-343).

Gümrük Birliği kararının alınmasından sonra üyelik yolunun açıldığı inancıyla, 29 Ocak 1997'de Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya arasında başbakanlar düzeyinde yapılan toplantıda, Başbakan Çiller tam üyelik için bir tarih verilmesini talep etmiştir. Bu talebe başta Almanya olmak üzere AB'den olumsuz yanıt gelmiştir. Türkiye ile ilişkilerin gümrük birliği temelinde devam etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin tam üyelik için Kopenhag kriterleri alanında ciddi ilerleme kaydetmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Baykal ve Arat, 2002: 344).

1.2. "Gündem 2000" Raporu

16 Temmuz 1997'de AB Komisyonu AB'nin genişleme sürecini değerlendiren "Gündem 2000" raporunu açıklamıştır. Bu belge, Türkiye dışındaki tüm aday ülkelerle üyelik müzakerelerinin başlatılmasını öneriyordu. Rapor, ilk aşamada Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmede en başarılı olan Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'yle¹, ikinci aşamada da Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya ve Slovakya ile müzakerelerin başlatılmasını planlıyordu (Erçin, 2002: 106).

Gündem 2000'de Türkiye ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Gümrük birliği tatmin edici bir şekilde çalışmakta olduğu ve AB-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesinde temel oluşturduğu belirtilmiştir. Fakat siyasal durum mali işbirliği ve siyasi diyalogun 5 Mart 1995'te alınan gümrük birliği kararında kararlaştırıldığı gibi sürdürülmesine imkan vermediği vurgulanmıştır. Gümrük birliğinin, Türkiye ekonomisinin birlik müktesebatıyla baş edebilme yeteneğini gösterdiği, fakat makroekonomik istikrarsızlık kaygı vermeye devam ettiği ifade edilmiştir. Belgede ayrıca, siyasi alanda da insan hakları ve demokratikleşme gibi konulardaki sorunları, Yunanistan'la arasındaki problemler ve Kıbrıs sorunu dile getirilmiştir (Europa, ağıs, 1997). Raporda Türkiye'nin adaylığa ehil olduğu bir kez daha teyit edilmiş, ama tam üyelikle ilgili bir tarih ya da süreç öngörmekten ısrarla kaçınılmıştır (Baykal ve Arat, 2002: 345).

İkinci genişleme grubuna bile dahil edilmemesi Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Türk yetkililer rapordaki önerilerin, Gündem 2000'in değerlendirileceği Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden önce değiştirilerek Türkiye'nin genişleme sürecine dahil edilmesi için yoğun çaba sarf etmişlerdir. (Birand, 2005: 376-381)

2. LÜKSEMBURG'DAN HELSİNKİ'YE

2.1. Lüksemburg Zirvesi (12-13 Aralık 1997)

12-13 Aralık 1997'de gerçekleşen Lüksemburg Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birlikle ilgili konular değerlendirilmiş, "Gündem 2000" raporu ve genişleme süreci tartışılmıştır. Zirve'den Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi'nden oluşan birinci grupla üyelik müzakerelerinin Nisan 1998'de başlaması, Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya ve Slovakya ile ise daha sıkı ekonomik ilişkiler kurulması fakat bu ülkelerin üyelik müzakereleri için biraz daha beklemesi gerektiği sonucu çıkmıştır (Uysal, 2001: 147; Birand, 2005: 384). Zirve sonuç bildirisinde Türkiye'yle ilgili olarak, Konsey'in Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğunu teyit ettiği belirtilmekle birlikte Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlamayı sağlayacak siyasi ve ekonomik koşulların bulunmadığı ifade edilmiştir (Karluk ve Tonus, 2004). Bu doğrultuda, üyeliğe hazırlamak üzere Türkiye'yi her alanda AB'ye yakınlaştıran bir strateji tanımlamanın önemli olduğu vurgulanmıştır. Sonuç bildirisinde ayrıca, Türkiye'nin AB'yle

¹ Raporda Kıbrıs Cumhuriyeti olarak ifade edilmiştir.

bağlarının güçlendirilmesinin siyasi nitelik taşıyan dört konuda sağlanacak ilerlemeye bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu konular; “(...) [1] *insan hakları alanındaki norm ve uygulamaların AB’ninkilerle uyumlaştırılması çerçevesinde* [Türkiye’nin] *başlattığı siyasi ve ekonomik reformların takibi*; [2] *azınlıklara saygı gösterilmesi ve azınlıkların korunması*; [3] *Yunanistan ve Türkiye arasında tatmin edici ve istikrarlı ilişkilerin oluşturulması, anlaşmazlıkların özellikle Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözümlenmesi* ve [4] *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarından hareketle Kıbrıs’ta siyasi bir çözüme ulaşmak amacıyla BM’nin koruması altında yürütülen müzakerelere* [Türkiye’nin] *destek vermesi (...)*” olarak ifade edilmiştir (Baykal ve Arat, 2002: 346-347; Birand, 2005: 385).

Son olarak, AB’ye katılma istidadı olan, AB’nin değerleri ile iç ve dış hedeflerini paylaşan Avrupa devletleri ile AB üyelerini bir araya getirecek olan bir Avrupa Konferansı yapılması kararlaştırıldığı açıklanmıştır. Konferansa katılacakların Türkiye’yi rahatsız edecek nitelikte bazı özellikler taşıması gerektiği vurgulanmıştır. “*Konferans üyelerinin barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkileri, egemenliğe saygı, AB’nin üzerine inşa edildiği ilkeler, dış sınırların ve uluslararası hukuk ilkelerinin bütünlüğü ve ihlal edilmezliği konularında karşılıklı taahhüdü ve aynı zamanda toprak anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla, özellikle La Haye Uluslararası Adalet Divanı tarafından çözülmesi taahhüdü paylaşmaları ...*” gerekliydi. Dolayısıyla, Kopenhag Kriterlerini yerine getirmekte Türkiye’den geride olan orta ve doğu Avrupa ülkelerine tam üyelik perspektifi verilirken, Türkiye’nin Konferansa davetinin bile özel koşullara bağlanmıştır. Bu da AB’nin Türkiye’yi tam üye yapmaktaki siyasi irade eksikliğini gözler önüne sermiştir (Arsava, 2008: 853; Karakılıç, 2004: 735; Baykal ve Arat, 2002: 347; Birand, 2005: 383).

Özetle, Lüksemburg Zirvesi’nden Türkiye’ye çıkan sonuç, Türkiye’nin tam üyeliğe hakkı olduğu, fakat o gün itibariyle üye olmasının mümkün olmadığı, üye olmak için de AB’nin koyduğu şartları yerine getirmesi gerektiği idi.

Lüksemburg Zirvesi’nde ulaşılan bu sonuçlar ve Türkiye’nin önemli iç ve dış sorunlarına yapılan vurgular Türk hükümetini rahatsız etmiş ve Ankara, AB ile siyasi diyalogu askıya aldığı açıklamıştır. Bu, Türkiye’nin AB üyeliğinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu, sadece AB’nin mevcut yaklaşımı değişmediği sürece ilişkilerin çerçevesi dışındaki siyasi konular AB’yle ele alınmayacaktı. Daha sonra yapılan açıklamalarla da Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkileri, insan hakları gibi konuların AB ile görüşmelerde konuşulmayacağı ortaya konmuştur (Cem, 2005: 63; Baykal ve Arat, 2002: 347). Türkiye’nin Lüksemburg Zirvesi’nde davet edildiği Avrupa Konferansı’na katılmayacağı açıklanmıştır.

2.2. Lüksemburg Zirvesi Sonrası Türkiye-AB İlişkileri

Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye-AB ilişkileri gergindi. Avrupa Birliği’nin kısa süre sonra Türkiye’yle ilişkileri koparmanın doğru olmadığını tekrar fark etmiştir. Uluslararası arenada ve Türkiye’de yaşanan bazı gelişmeler de AB’nin tutumunu değiştirmesine katkıda bulunmuştur. Özetle bahsedilecek olursa bu gelişmeler; Kosova Krizi’nde Türkiye’nin stratejik öneminin bir kez daha ortaya çıkması, Washington’un Türkiye’nin bulunduğu bölgedeki sorunların çözümünde anahtar ülke olduğu ve AB’ye alınması gerektiği şeklindeki mesajları, Almanya’da seçimleri Sosyal Demokratların kazanması, Türk hükümetlerinin reform niteliğinde yasa değişikliklerine gitmesi, Başbakan Ecevit’in Alman Başbakanı Schröder’e adaylık verildiği takdirde güneydoğu dahil ekonomik, sosyal ve demokratik reformlara devam edileceğine ilişkin garanti veren bir mektup göndermesi, Öcalan’ın Şubat 1998’de yakalanmasıyla Türkiye’nin terör baskısından kurtulması ve Öcalan’ı idam etmeyeceğini göstermesi, Yunanistan’da Simitis-

Papandreu ikilisinin para birliğine geçişi asıl hedef alması, uzlaşma politikasını benimsemesi ve 17 Ağustos depreminden sonra toplumlar arasında da yakınlaşmanın gerçekleşmesiydi (Birand, 2005: 391-392).

Sonuçta AB, Türkiye'nin tepkisini yumuşatabilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. AB Komisyonu, 4 Mart 1998'de "Türkiye için Avrupa Stratejisi"ni açıklamıştır. Bu belgede ilişkilerin geliştirilmesinden bahsedilmiş ve Türkiye'nin tedricen AB'nin çeşitli programlarına katılımı öngörülmüştü. (Çalış, 2006: 361; Baykal ve Arat, 2002: 348).

Bunun dışında, Türkiye'nin tutumunu yumuşatmak için 1998 yılında Cardiff ve Viyana zirvelerinde de bazı adımlar atılmıştır. 15-16 Haziran'da yapılan Cardiff Zirvesi'nde aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlanmada gerçekleştirdikleri aşamalarla ilgili olarak hazırlanan ilerleme raporuna Türkiye'yle ilgili bir bölümün de eklenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Bakanlar Konseyi'nden Türkiye'ye gerekli mali desteğin sağlanması için gerekeni yapması istendi. Türkiye, kendine karşı takınılan ayrımcı tutumun bazı iyileşmelere rağmen sürdüğünü ve tam üyeliğin Lüksemburg Zirvesi'nde bahsedilen 4 koşula bağlı olması durumu devam ettiği sürece siyasi diyalogu askıya alma kararını uygulamaya devam edeceğini belirtmiştir. 11-12 Aralık'ta Viyana'da yapılan zirvede de Avrupa Stratejisi'nin iletılması ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konularına vurgu yapılmıştır. Ancak, Türkiye mevcut durumun teyidi niteliği taşıdığı gerekçesiyle Türkiye'de herhangi bir tutum değişikliğine yol açmamıştır (Baykal ve Arat, 2002: 349). Cardiff Zirvesi'nde kararlaştırıldığı şekilde, AB Komisyonu'nun aday ülkelerin tam üyeliğe ilgili gerçekleştirdikleri aşamaları değerlendiren 1998 İlerleme Raporu'nda Türkiye'ye de yer verilmiştir. Raporunda, Türkiye Kopenhag kriterleri bağlamında değerlendirilmiştir. Siyasi ve ekonomik kriterler bakımından eksikliklere değinilerek bunların giderilmesi istenmiştir. (Baykal ve Arat, 2002: 349-350; Özer, 2007: 70). Ekim 1998'de Almanya'da Hıristiyan Demokratların yerine Türkiye'nin üyeliğine ılımlı yaklaşan Sosyal Demokratlar ve Yeşiller Partisi'nin iktidara gelmesi ve eşzamanlı olarak AB Dönem Başkanlığı'nın Almanya'ya geçmesi Türkiye-AB ilişkilerinde de değişime neden olmuştur. 3-4 Haziran 1999'da yapılan Köln Zirvesi'ne Almanya'nın inisiyatifi ile Türkiye'nin beklentilerini karşılayacak bir metin hazırlandı. Fakat, Yunanistan ve bazı başka üyelerin çabalarıyla reddedilmiştir (Erçin, 2002: 107-108; Karakılıç, 2004: 736).

AB Komisyonu'nun 1999 İlerleme Raporu Türkiye'de halen insan hakları azınlıkların korunması konularında eksiklikler olduğu, sistematik olmasa da işkencenin sürdüğü, ifade hürriyetine kısıtlamaların devam ettiği, MGK'nın önemli rolünü koruduğu belirtmekle birlikte Türkiye tam üyeliğe aday gösterilmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanabilmesi için bir katılım öncesi ortaklık önerilmiştir (Baykal ve Arat, 2002: 350; Erçin, 2002: 108; DPT, 2000: 142).

2.3. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)

Türkiye'yle AB arasında yaşanan yoğun pazarlıklar sonucunda 10-11 Aralık 1999 tarihinde Finlandiya Dönem Başkanlığı'nda gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye oybirliğiyle AB'ye tam üye adayı olarak kabul ve ilan edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit şart ve kriterlerle değerlendirilmesi karara bağlanmıştır. Zirve sonuç bildirisi, bir katılım ortaklığı hazırlanmasını öngörmüş ve bu ortaklığın AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program'la birlikte katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı belirtilmiştir. (Özcan, 2001: 138; Baykal ve Arat, 2002: 351; DPT, 2000: 216).

Helsinki sonuç bildirisinin 4. paragrafında Ege sorunlarıyla ilgili değerlendirmeye yer verilmişti. Bu bölümde, AB Konseyi'nin, anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı çözülmesi ilkesinden yana olduğu ve aday devletlerin devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer sorunları çözmek için her türlü gayeti göstermesi, çözüme ulaşılamaması durumunda ise anlaşmazlığın makul bir sürede Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi gerektiği belirtilmiştir. AB Konseyi'nin, en geç 2004 yılı sonuna kadar Divan yoluyla çözüme ulaşılabilesini teşvik etmek için devam eden anlaşmazlıklardaki durumu gözden geçireceği ifade edilmiştir.

9. paragrafta ise Kıbrıs sorunu yer almıştı. Bu konuda Konsey'in barış görüşmelerine destek verdiği, siyasi bir çözümün Güney Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğini kolaylaştıracağı, çözümsüzlük durumunda ise AB Konseyi'nin çözümü beklemeden Güney Kıbrıs'ı üye kabul etmeye karar verebileceği vurgulanmıştır (Belgenet, agis, 1999).

Karar metni Türkiye'ye ulaştıktan sonra bu ifadelerin Türkiye için bir ön koşul olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar yapılırken Dönem Başkanı olan Finlandiya'nın Başbakanı Lipponen, genişlemeden sorumlu komiser Verheugen ve AB yüksek temsilcisi Solana tereddütleri gidermek için Ankara'ya kısa bir ziyarette bulundu. Lipponen'in ülkesine dönüşünde de bu görüşü teyid eden, karar metninin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklayan bir mektubu Ankara'ya ulaştırılmıştır. Buna göre, karar metninde Kopenhag kriterlerine eklenmiş yeni bir kriter yoktur ve 4. ve 9. paragraflar üyelik kriterleriyle ilgili değil, siyasi diyalog ima edilmektedir. Kıbrıs'ın üyeliğe kabulü ile ilgili kararda da tüm faktörler dikkate alınacaktır (Arsava, 2008: 854).

Mektuptan sonra da AB'nin Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Xavier Solana ve AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Gunther Verheugen Ankara'ya gelerek hükümeti adaylık statüsünün kabulü için iknaya çalışmıştır. Sonuçta, Başbakan Ecevit başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'ndan adaylık statüsünün kabul edilmesi kararı çıkmıştır (Baykal ve Arat, 2002: 353-354; Birand, 2005: 400-403).

3. 2000-2001 YILI GELİŞMELERİ

3.1. Helsinki Zirvesi Sonrası Türkiye-AB İlişkileri

Helsinki Zirvesi'yle aday ülke statüsü kazanan Türkiye, AB'nin yeni genişleme stratejisine dahil oldu. Bu çerçevede ilk olarak, AB Komisyonu'nun bir Katılım Ortaklığı belgesi hazırlaması gerekliydi. Bu belge "*teknik olarak, AB müktesebatının üstlenilmesine ve katılım öncesi yapılması gerekenlere ilişkin kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyan bir belge idi*" (Çalış, 2006: 392). AB Bakanlar Konseyi'nin bu belgeyi onaylamasından sonra da Türkiye belgeye paralel olarak bir Ulusal Program hazırlayarak AB tarafına sunacaktı.

Bu arada ilişkilerin normale dönmesiyle Ortaklık ilişkileri ve mevcut mekanizmalar da tekrar canlandırıldı. Üç yıllık aradan sonra 11 Nisan 2000'de Ortaklık Konseyi toplantısı yapıldı. Bu toplantıda Topluluk müktesebatını oluşturan 31 alanı paylaşarak tarama çalışmalarını yürütecek Ortaklık Komitesi'ne bağlı 8 alt komite oluşturuldu. Bunun dışında, gümrük birliğinin başlamasından beri üzerinde çalışılan hizmetlerin serbest dolaşımıyla ilgili müzakerelerin başlatılması konusunda anlaşma sağlandı (Baykal ve Arat, 2002: 355). Toplantıda ayrıca, AB'ye üyelik için yapılacak düzenlemelerin finansmanında kullanılmak amacıyla Türkiye'ye 15 milyon Euro hibe edilmesine, diğer aday ülkelerle beraber Türkiye'nin de 2000 yılı için öngörülen 8,5 milyar Euro'luk kredi paketinden yararlanmasına karar verildi (Çalış, 2006: 393).

3.2. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)

Türkiye'nin adaylığının açıklanması ile Komisyon, Katılım Öncesi Strateji'nin en önemli aşaması olan Katılım Ortaklığı Belgesi'ni (KOB) 8 Kasım 2000'de açıkladı, bazı konularda hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın itirazları sonucunda değişikliğe uğrayarak 4 Aralık 2000 tarihinde AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edildi. Bu belgenin amacı, Türkiye'nin üyelik sürecinin işleyişini belli koşullara ve bir takvime bağlamak ve bu sürecin izlenmesi yoluyla mali ve teknik yardımlarla desteklenmesi için belirli bir çerçevenin çizilmesini sağlamaktır. (Baykal ve Arat, 2002: 355).

Belge, "Giriş", "Amaçlar", "İlkeler", Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler", "Programlama", "Koşullar" ve "İzleme" olmak üzere 7 başlıktan oluşmaktaydı (AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000; Erçin, 2002: 127-135).

Belgenin "Amaçlar" bölümünde Türkiye'nin hazırlayacağı Ulusal Program'ın Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ayrılmaz bir parçası olmamakla birlikte, belgenin kapsadığı önceliklerin Katılım Ortaklığı'na uyması gerektiği belirtilmekte, aksi takdirde Türkiye ile AB arasında sorunlar yaşanacağını işaretlenmektedir.

Belgenin "İlkeler" bölümünde, "*her aday ülke için belirlenen öncelikli alanların, söz konusu ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyum kapasitesine bağlı*" olduğu ifade edilmekteydi. 1995 Madrid Zirvesi'yle bu ilkelere Topluluk politikalarının uyumlu bir şekilde yürütülebilmesini sağlamak için, aday ülkelerin Birliğe katılımından sonra idari yapılarını AB'yle uyumlu hale getirmeleri gereğinin eklendiği, Lüksemburg Zirvesi'nde de mevzuatın uyumlaştırılmasından çok etkili bir şekilde uygulanmasının önemli olduğu vurgulanmaktaydı.

Türkiye açısından KOB'un en dikkat çekici kısmı, 13 aday ülkenin tek bir katılım stratejisine dahil edildiği ve hepsine aynı kriterlerin uygulanmasıyla oluşan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğinden bahsedildiği kısımdı.

Belgede, aday devletlerin üyeliğe giden yolda hangi alanlarda hazırlıkları başlatması, geliştirmesi ve devam ettirmesi yönünde 1 yıl içinde gerçekleştirilmesi gereken çalışmalar "Kısa Vadeli Öncelikler", nihai bir tarih verilmeksizin 1 yıldan fazla sürede tamamlanacak olanlar "Orta Vadeli Öncelikler" başlıkları altında düzenlenmekteydi.

Kısa ve orta vadeli önceliklerin içinde ifade, din ve inanç özgürlükleri ve sivil toplumun tesisi önündeki engellerin kaldırılması ve yasal reform, insan hakları ihlalleri ve işkencenin adli yollardan ve eğitim aracılığıyla ortadan kaldırılması, DGM'ler de dahil olmak üzere yargı reformu ve yargı mensuplarının AB hukuku alanında eğitilmesi, anadilde yayın ve anadilde eğitim hakkı, idam cezasının kaldırılması gibi son derece zorlu ve kapsamlı konulara yer verilmekteydi. Ayrıca, kamu harcamalarının denetim altına alınması, IMF ve Dünya Bankası'yla yapılan anlaşmaya dayalı olarak uygulanan istikrar ve yapısal reform programının sürdürülmesi, özelleştirme, emeklilik ve sosyal güvenlik sistemlerinde sürdürülebilirliğin sağlanması, yaygın ve düzeyi yükseltilmiş eğitim ve sağlık hizmetlerinin temini gibi ekonomik kriterlerin yerine getirilmesi de KOB'un kısa ve orta vadeli önceliklerine dahil edilmekteydi (Baykal ve Arat, 2002: 357).

Belgenin "Programlama" kısmında da, Türkiye'nin bu dönüşümü gerçekleştirebilmesi için ona sağlanacak mali yardımların programına yer verilmekteydi. "Koşullar" kısmında ise, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini ya da KOB'da belirtilen öncelikleri yerine getirmemesi durumunda mali yardımların askıya alınabileceği

belirtilmekteydi. Son olarak, belgede öngörülen koşul ve önceliklerin yerine getirilip getirilmediği Ortaklık Konseyi ve alt komiteleri tarafından izleneceği ifade edilmekteydi.

3.3. Nice Zirvesi (7-8 Aralık 2000)

7-8 Aralık 2000'de yapılan Nice Zirvesi'nin AB açısından son derece önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Çünkü bu zirvede Amsterdam Anlaşması'ndan beri devam eden Hükümetlerarası Konferans Nice Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Bu anlaşma, genişleme nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda AB'nin kurumsal işleyişinde yapılan değişiklikleri içermekteydi. Bu zirvenin Türkiye-AB ilişkileri açısından önemi, bu anlaşmanın "AB'nin Genişlemesi Hakkında Bildiri" başlıklı ekinde tüm aday ülkelerin katılımıyla Avrupa Parlamentosu, AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu gibi AB organlarında yer alacak Üye Devletler temsilci sayıları öngörülürken, bu projeksiyonda Türkiye'ye yer verilmemesiydi. AB, bunun sebebinin Türkiye'yle müzakerelerin başlamamış olması olarak açıkladı. Diğer bütün aday ülkelerle müzakereler başlamıştı (Karakılıç, 2004: 738).

3.4. Ulusal Program

Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanmasından sonra sıra Türkiye'nin Ulusal Program'ını AB'ye sunmasına gelmişti. Nitekim, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" 19 Mart 2001 tarihli Bakanlar Kurulu'nda kabul edilerek, 24 Mart tarihinde Resmi Gazetede yayınlanma suretiyle yürürlüğe girmiştir.

Ulusal Program, "tüm aday ülkelerin yaptığı gibi, Türkiye de yol haritası niteliğindeki Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki kısa ve orta dönemli ev ödevine nasıl uyum sağlanacağını anlatan" belgeydi. (Özer, 2007: 68)

Ulusal Program, "Giriş", "Siyasi kriterler", "Ekonomik Kriterler", "Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği", "Müktesebatın Uygulanmasına Yönelik İdari Kapasite" ve "Reformların Mali Açıdan Değerlendirilmesi" şeklinde 6 ana başlıktan oluşmaktaydı.

Türkiye, Ulusal Programda KOB'un "siyasi kriterler" kısmında yer verilen Ege ve Kıbrıs konularına "Giriş" bölümünde yer vererek bu konuları kriter olarak algılamadığını göstermiştir (Baykal ve Arat, 2002: 363-364). Bu konuda, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye özen göstereceği, bu bağlamda da Yunanistan'la sorunlarını dialog yoluyla çözmek için girişimde bulunacağını belirtmiştir. (Çalış, 2006: 436).

"Siyasi Kriterler" başlığı altında hükümet, siyasi, idari ve yargı reformlarına ilişkin çalışmalarını 2001 yılında hızlandıracağını ve önerilerini en kısa zamanda TBMM'ye sunacağını, demokrasi ve insan hakları alanında yapılacak reform sürecinde anayasanın gözden geçirileceğini açıklamıştır. Bu alanlarda kısa ve orta vadede yasal ve idari tedbir alınacağı belirtilmiştir (Baykal ve Arat, 2002: 364).

Ulusal Program ölüm cezası ve anadilde eğitim alanlarında AB'den farklı bir yaklaşım sergilemiştir. KOB'da ölüm cezasının zaten fiilen uygulanmadığı, kısa vadede bu durumun devam etmesi, orta vadede ölüm cezasının tamamen kaldırılması, AIHS'in ilgili maddesinin onaylanması istenmişti. Ulusal Program'da, konunun orta vadede ancak TBMM tarafından şekil ve kapsam olarak ele alınacağı ifade edilmiştir. "Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler" konusunda KOB, Türk vatandaşlarının kendi anadillerinde yayın yapmasını yasaklayan anayasa maddelerinin kısa ve orta vadede kaldırılması öngörülmüştü. Ulusal Program, "Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Türkçe'dir. Ancak bu,

vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızların serbestçe kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu serbestlik, ayrılıkçı ve bölücü amaçlarla kullanılamaz” demiştir.

Son olarak KOB, MGK'nın orta vadede bir danışma organına dönüşmesi ve ordu üzerindeki sivil güçlerin denetiminin artırılmasını istemiştir. Ulusal Program'da ise Anayasal bir kuruluş olan MGK'nın ulusal güvenliği ilgilendiren konularda bir danışma organı niteliğinde olduğu, Kurul'un yapısı ve işlevinin açık şekilde tanımlanması için orta vadede Anayasa ve yasanın ilgili maddelerinin gözden geçirileceği ifade edilmiştir (Çalış, 2006: 438-439).

Ulusal Program doğrultusunda, 3 Ekim'de dernek kurma yasası, kitle iletişiminde kısıtlamaların kaldırılması gibi çok tartışma yaratmayacak konulardan oluşan ilk anayasa değişiklikleri TBMM'den geçti. Kasım ayında açıklanan 4. İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin daha yapacak çok şeyi olduğu belirtilmiştir (Birand, 2005: 417).

14-15 Aralık'ta yapılan Laeken Zirvesi'nde, kendi çabalarıyla, Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirdiği anayasa değişiklikleriyle katılım yönünde öngörülen siyasi kriterleri yerine getirmede önemli bir ilerleme kaydettiği ve müzakerelerin açılması perspektifini yakınlattığı bildirilmiştir (Erçin, 2002: 114; Birand, 2005: 418).

4. 2002-2003 YILI GELİŞMELERİ

4.1. Uyum Paketleri Ve İlerleme Raporu

2002 yılı ABD'nin Irak'a müdahale düşüncesi ve bu müdahalede Türkiye'den destek talep etmesiyle başlamıştı. Uluslararası ortamda hızla büyük bir kriz yaklaşırken, iç ortamda da Başbakan Ecevit'in rahatsızlığı, DSP'nin hatta koalisyonun parçalanması durumları ortaya çıkmıştı. Bu olaylara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kriz 30 Temmuz 2002'de erken seçimin 3 Kasım'da yapılması kararına yol açtı. Bunların dışında bir de Genelkurmay Başkanının süresinin uzatılması tartışmaları gündeme gelmişti. Bu karmaşık dönemde Türkiye, AB ile ilişkilerini rayına oturtma çabalarına girişti. 6 Şubat 2002'de Ulusal Program'da verilen sözlerin çok gerisinde kalsa da ilk uyum paketi TBMM'den geçti. Son anda ölüm cezası paketten çıkarılmıştı. 26 Mart'ta geçen 2. uyum paketinde de ciddi bir reform yapılmadı. 2 Ağustos'ta savaş ve çok yakın savaş tehdidi durumunda işlenmiş suçlar dışında ölüm cezasının kaldırılarak müebbet hapse dönüştürüldüğü, Kürtçe eğitim, Kürtçe yayın ve devlet kurumlarını eleştirmenin serbest bırakıldığı, derneklerin üstündeki baskının kaldırıldığı çok ciddi bazı değişiklikleri içeren 3. uyum paketi TBMM'de kabul edildi. Buna rağmen, 8 Ekim'de yayınlanan AB İlerleme Raporu Türkiye'de çok önemli gelişmelerin yaşandığını belirtmekle birlikte Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamaktan uzak olduğunu açıkladı. 24-25 Ekim'de Brüksel Zirvesi'nde Fransa ile Almanya'nın Türkiye'yle müzakerelerin Temmuz 2005'te başlaması konusunda anlaşmaları basına yansıdı. Bu haber Türkiye'de AB'nin oyalama taktiği olarak değerlendirildi (Birand, 2005: 420-427).

4.2. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)

Kopenhag Zirvesi Sonuç Belgesi'nde (İKV, agis, 2002), öncelikle Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kriterler esasında Birliğe katılacağını belirten Avrupa Konseyi'nin 1999 Helsinki kararı vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin özellikle son dönemde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya yönelik girişimlerinin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiş ve özellikle siyasi kriterler alanındaki mevcut eksikliklerin hem mevzuat hem de uygulama açısından giderilmesinin gereği dile getirilmiştir.

Ayrıca Zirve Sonuç Bildirgesi'nde, "Aralık 2004'teki Avrupa Konseyi, Komisyon'un raporu ve tavsiyesi üzerine, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikme olmaksızın başlatacağı" ifade edilmiştir. Bunun dışında, Türkiye'nin AB üyeliğine yardımcı olmak amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisinin güçlendirilmesi kararlaştırılmış ve bu doğrultuda Komisyon, gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi için öneri sunmaya ve yasal inceleme sürecini güçlendirmeye çağırılmaktadır. Bu doğrultuda, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin genişletileceği ve derinleştirileceği ifade edilerek, AB'nin Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımını önemli ölçüde arttıracacağı kaydedilmiştir. Söz konusu yardımın 2004 yılından itibaren bütçedeki katılım öncesi harcama başlığı altında yapılması öngörülmüştür.

2002 Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Konseyi'nin Kıbrıs konusunda aldığı kararlar aşağıda yer almaktadır (Reçber, 2004: 59-79):

- Sonuç Bildirgesi'nin 3 üncü paragrafı uyarınca, Güney Kıbrıs ile katılım müzakerelerinin tamamlandığı için, diğer 9 aday ülke ile birlikte 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olarak kabul edilecektir.

- Bununla birlikte, Avrupa Konseyi bütünleşmiş bir Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne girmesi yönündeki tercihini vurgulamakta ve bu bağlamda Kıbrıs Rum ve Türk kesimlerinin 28 Şubat 2003 tarihine kadar Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmak amacıyla, müzakerelere devam etme kararlılığını memnuniyetle karşılamaktadır.

- Sonuç Bildirgesi, taraflar arasında bir uzlaşmaya varılması halinde, Konsey, Komisyon önerileri temelinde oybirliği ile, Türk toplumunu da dikkate alacak gerekli uyarlamaların yapılarak, katılımın gerçekleşmesini öngörmektedir.

- Taraflar arasında bir çözüme ulaşılamaması halinde ise, Konsey oybirliği ile aksi yönde bir karar almadığı sürece, müktesebatın Kuzey Kıbrıs kesimine uygulanması askıya alınacaktır. Ayrıca, Konsey Komisyon'dan Kıbrıs Hükümeti ile danışma içinde, Kuzey kesiminin ekonomik kalkınmasını desteklenmesi ve Avrupa Birliği'ne yakınlaşmasını sağlayacak imkanların araştırılması talep edilmektedir.

Sonuç olarak, Kopenhag Avrupa Konseyi'nde alınan kararlar çerçevesinde, Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin olarak açık bir takvim verilmemekle birlikte, Kopenhag siyasi kriterlerinin gerçekleştirilmesi durumunda Aralık 2004 tarihi itibarıyla Türkiye ile müzakerelerin başlatılabileceği ifade edilmiştir.

4.3. Kopenhag Zirvesi Sonrası İlişkiler

Zirve sonrası Türkiye-AB ilişkileri büyük ölçüde Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda gelişmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi AB tarafından revize edilmiş ve 14 Nisan 2003 tarihi itibarıyla onaylanmıştır. Türkiye de yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan hususları dikkate alarak Ulusal Programı'nı güncellemiş ve yeni Program 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuştur (ABGS, agis, 2003).

Yeni Ulusal Program kapsamında, AB müktesebatının üstlenilmesine yönelik yasal, idari ve kurumsal düzenlemeler somut takvimlere bağlanmış ve anılan düzenlemeler için gerekli finansman ihtiyaçları da ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Bu çerçevede, son dönemde siyasi kriterlerin karşılanması yolunda T.C. Anayasası'nda kapsamlı değişiklikler yapılmış ve diğer yasal düzenleme paketleri gerçekleştirilmiştir. AB Uyum Paketi adı altında TBMM onayından geçen yasal ve idari düzenlemeler ile AB tarafından eleştiriye konu edilen pek çok alanda düzenlemeye gidilmiş (İKV, agis, 2009b) ve gerçekleştirilen söz konusu yasal düzenlemeler uygulamaya da yansıtılmaya başlanmıştır (DTM, agis, 2006).

5. 2004 YILI GELİŞMELERİ

5.1. Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye Üyeliği

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerine 2004 yılı olumsuz bir boyut daha getirmiştir. 24 Nisan 2004'te Kıbrıs'ta yapılan eş zamanlı referandum sonucunda, Türk tarafı Annan Planı'nı kabul ederken, Rum tarafı reddetmiştir. Buna rağmen 1 Mayıs'ta Güney Kıbrıs Rum Kesimi "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla, adanın tümünü temsilen, AB'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. Bu gelişme ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinde veto yetkisi elde etmiştir. Ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünde ve KKTC'nin geleceğine ilişkin görüşmelerde belirgin bir avantaj sağlamıştır. Üye olmaya uğraştığı Birlik içinde, Türkiye ile sorunları olan iki ülkenin varlığı Türkiye'nin durumunu zorlaştırmakta ve manevra alanını sınırlamaktadır. Ancak benzer bir durumun AB'nin diğer üyeleri açısından da geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'yi sağlayacağı katkılarla değerlendirerek üyeliğine olumlu bakan ülkeler için küçük bir üyenin sürekli sorun çıkarması ve Birliğin işleyişini sekteye uğratması iyi karşılanmamaktadır. Ancak diğer taraftan, Türkiye'nin üye olmasına karşı çıkan ülkeler açısından da Güney Kıbrıs'ın üyeliği ve sürekli itirazları bir avantaj olarak kabul edilmektedir. Nitekim Ek Protokol'ün onaylanması sonrasında ilişkilerin kilitlenmesinde Güney Kıbrıs'ın tanınması ve limanların açılması temel faktör olarak karşımıza çıkmıştır. (Aksu, 2007:)

5.2. Brüksel Zirvesi (17-18 Haziran 2004)

Genişleme sürecinde Türkiye-AB ilişkileri, 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Avrupa Konseyi'nde de ele alınmıştır. Söz konusu Zirve'nin Sonuç Bildirgesi'nde;

- AB Konseyi'nin, Türkiye'nin reform sürecinde bugüne kadar gösterdiği ilerlemeleri takdirle karşıladığı,

- AB Konseyi'nin, Türk hükümetinin Kopenhag kriterlerini karşılama yolundaki kararlı çabalarından memnuniyet duyduğu, bu bağlamda, gerçekleştirilen çalışmaların yönetimin her kademesinde ve ülke çapında uygulamaya yansıtılmasının önemini vurguladığı,

- AB'nin özellikle yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesinde, temel özgürlüklerin (toplanma, ifade ve inanç) uygulanmasının geliştirilmesinde, sivil-asker ilişkileri ile Güneydoğu Anadolu'daki mevcut durumun Avrupa'daki uygulamalarla uyumlaştırılmasında Türkiye'ye yardım etmeye devam edeceği,

- Aralık 2004'de AB Konseyi, AB Komisyonu raporu ve tavsiye kararına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye ile üyelik müzakerelerine gecikme olmaksızın başlanacağı,

- Avrupa Konseyi'nin Türkiye'nin BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabalarına olumlu katkısının takdirle karşılandığı,

- Avrupa Konseyi'nin, Türkiye'yi Topluluk adına Komisyon ve 25 üye ülkeyle Ankara Anlaşması'nın yeni ülkelerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanmasına ilişkin müzakereleri tamamlamaya hazır olduğunu göstermeye davet ettiği ifade edilmiştir (Council of European Union, agis, 2004).

5.3. 6 Ekim 2004 Tarihli Komisyon Tavsiyesi

Türkiye'nin katılım yönünde kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu tavsiyesinde özetle şu hususlar belirtilmiştir:

- Reformlarda kaydedilen gelişmeler ışığında ve Türkiye'nin ilgili mevzuatı uygulamaya koyması durumunda Komisyon, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirdiğini düşünmekte ve katılım müzakerelerinin başlatılmasını önermektedir.

- Türkiye'nin AB'ye katılım süreci; sonucu önceden garanti edilemeyecek ucu açık bir süreçtir. Müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler Türkiye'nin Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalmasını garanti altına alacak şekilde devam etmelidir.

- AB ile Türkiye arasında sorunsuz bir bütünleşmeye imkan verecek koşulların oluşması için kayda değer bir zamana ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu süreç, hem AB'nin uyum ve etkinliğinin korunması hem de Türkiye'nin kalkınma düzeyiyle uyumlu olmayan politikaları uygulama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaması için gereklidir.

- AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Anayasası'na dayanarak, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecektir. Konsey, bu yöndeki bir tavsiye üzerine, nitelikli oy çokluğu esasına göre karar verecektir.

Katılım müzakereleri, kararların oybirliğiyle alınacağı bir hükümetlerarası konferans kapsamında yürütülecektir. Müzakerelerin resmen açılmasının hemen ardından, Komisyon müktesebatın incelenmesine dayanan tarama sürecini başlatacaktır. Tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımı gibi alanlar uzun geçiş süreleri ve/veya spesifik önlemler uygulanmasını gerektirebilecektir. Müzakereler, her biri ayrı bir politika alanını düzenleyen müktesebat başlıkları esas alınarak yapılacaktır. Komisyon, Türkiye'nin hazır olduğunu düşündüğü müktesebat başlıkları için müzakerelerin açılmasını tavsiye edecek, ekonomik boyutu olan alanlar için ön koşullar tespit edebilecektir. Müzakerelerin ilerleyişi, sadece Türkiye'nin AB'ye yaklaşmasına bağlı olmayacaktır. AB de kendini hazırlamak zorundadır, çünkü Haziran 1993 Avrupa Konseyi'nde belirtildiği gibi, Birliğin yeni üyeleri hazmetmesi ve aynı zamanda Avrupa bütünleşmesindeki ivmeyi koruması çok önemlidir (İKV, agis, 2004).

5.4. Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004)

16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi'ne ilişkin sonuç bildirgesinde, Türkiye'yle ilgili hususlar genişleme başlığı altında yer almaktadır.

Bu hususlar aşağıda ana hatlarıyla özetlenmektedir:

- Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacaktır.

- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Helsinki'de diğer aday ülkelerle aynı kriterler temelinde değerlendirilecek bir aday ülke olduğuna ilişkin ve Aralık 2004 Zirvesi'nde; AB Komisyonu raporu ve tavsiyesi temelinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine

getirdiğine karar verilmesi halinde, gecikmesizin müzakerelere başlanacağı yönünde daha önce alınmış Konsey kararlarına atıfta bulunmaktadır.

- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin başlatmış olduğu reform sürecini memnuniyetle karşılamakta ve reform sürecinin devam edeceği yolundaki inancını ifade etmektedir. Siyasi reform sürecinin geri dönülmezliğinin temin edilmesi ve tam, etkili ve kapsamlı uygulamanın sağlanması için, özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına uyumundan emin olmak için reform süreci Komisyon tarafından gözlem altında tutulacaktır. Komisyon, bu bağlamda, işkence ve kötü muameleye sıfır-tolerans politikası da dahil olmak üzere, 2004 yılı raporunda altı çizilen hususlar ve tavsiyeler temelinde, Konsey tarafından düzenli rapor vermeye davet edilmiştir. AB, reform sürecine ilişkin öncelikleri ortaya koyan bir Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde siyasi reformlarda kaydedilen ilerlemeyi izlemeye devam edecektir.

- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin, yeni üyelerin katılımını göz önüne alarak, Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına yönelik protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin "Türk Hükümeti Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna ilişkin Protokolü müzakerelerin fiilen başlaması öncesinde ve AB'nin mevcut üyeleri dikkate alındığında gerekli olan mutabakatın sağlanması ve uyarlamaların sonuçlanmasını takiben imzalamaya hazır olduğunu teyit etmektedir" şeklindeki deklarasyonu memnuniyet vericidir.

- Avrupa Konseyi Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinme ve AB'ye üye ülkelerle sınır sorunlarının barışçıl yoldan Birleşmiş Milletler Hukuku çerçevesinde çözüme kavuşturma çabalarını memnuniyetle karşılamaktadır.

- AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, kendi inisiyatifi ya da üye ülkelerin 1/3'ünün talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve müzakerelerin yeniden açılması için gerekli şartları önerecektir (İKV, agis, 2009a).

5.5. Avrupa Komisyonu Tarafından Türkiye İçin Hazırlanan Müzakere Çerçevesi

16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde Avrupa Konseyi Türkiye ile müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararını almıştır. Zirvede tüm aday ülkelere uygulanacak olan müzakerelerin esas ve usullerine dair genel çerçeve ortaya koyulmuş, buna göre Türkiye ile müzakere sürecinin ayrıntılarının Komisyon tarafından hazırlanarak AB Konseyi'ne sunulması öngörülmüştür. Bu karar kapsamında, Avrupa Komisyonu Konsey'e sunulmak üzere Türkiye için 29 Haziran 2005 tarihinde müzakere çerçevesini kabul etmiştir.

Müzakere çerçevesi, Komisyon'un 6 Ekim 2004 tarihli tavsiyesinden ve 16-17 Aralık Brüksel Zirvesi kararlarından farklı bir husus içermemektedir.

Bahsi geçen çerçeve metinde aşağıdaki hususlar dikkati çekmektedir:

- Müzakerelerin ortak hedefi Türkiye'nin AB üyeliğidir. Müzakereler, sonuçları önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir.

- Özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel haklar ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin ciddi ve sürekli ihlali durumunda Komisyon, kendi girişimi ya da üye

ülkelerin üçte birinin talebiyle müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve müzakerelerin yeniden başlayabilmesi için gerekli koşulları önerecektir.

- Müzakerelerde kaydedilecek ilerleme özellikle aşağıdaki alanlardaki gelişmelere bağlı olacaktır:

a) Kopenhag kriterlerine uyum,

b) Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine yönelik açık taahhüdü ve herhangi bir sınır anlaşmazlığını, Uluslararası Adalet Divanı'na götürmek dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartı ile uyumlu bir şekilde çözmek konusunda gayret göstermesi;

c) Birleşmiş Milletler bünyesinde ve Birliğin üzerine kurulu olduğu temel ilkelere uygun olarak Türkiye'nin Kıbrıs sorunu hususunda kapsamlı bir çözüme ulaşılması için çabalarını sürdürmesi; bu bağlamda kapsamlı bir çözüm için uygun ortamın yaratılmasına katkıda bulunmaya yönelik adımlar atılması ve (G.) Kıbrıs dahil tüm AB üye ülkeleri ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi konusunda ilerleme kaydedilmesi;

d) Başta AB-Türkiye gümrük birliğine ilişkin olanlar olmak üzere, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması ve Katma Protokol'ü tüm yeni AB üyesi ülkeleri kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol kapsamındaki yükümlülüklerinin yerine getirilmesi ve düzenli olarak gözden geçirilen Katılım Ortaklığı'nın uygulanması.

- Türkiye'ye yönelik olarak, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler veya sürekli korunma önlemleri gündeme gelebilecektir.

- Türkiye'nin katılımının önemli mali sonuçları olabileceğinden, müzakereler ancak 2014 sonrası için, muhtemel mali reformlarla birlikte, Mali Çerçevenin tamamlanması ertesinde sonuçlandırılabilir.

- Müzakerelerin hızını Türkiye'nin AB müktesebatını doğru ve etkin uygulama düzeyi belirleyecektir (İKV, agis, 2004).

Özet olarak değerlendirildiğinde, Türkiye için açıklanan müzakere çerçevesi içerik olarak 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve kararlarından farklı bir husus içermemektedir.

6. ÜYELİK MÜZAKERELERİ

Ankara Anlaşması'nın AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihli genişlemesi dikkate alınarak adaptasyonuna yönelik Uyum Protokolü, bir Deklarasyon eşliğinde 29 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmıştır. Deklarasyonda şu ifadeler yer almaktadır:

"1. Türkiye, Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunması yönündeki kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu yöndeki tutumunu da açıkça ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin iki-kesimli yeni bir ortaklık devleti kurulmasını hedefleyen kapsamlı çözüme ulaşma yönündeki çabalarını desteklemeyi sürdürecektir. Adil ve kalıcı bir çözüm, bölgede barışa, istikrara ve uyumlu ilişkilerin tesisine önemli bir katkıda bulunacaktır.

2. İşbu Protokol'de atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1960'ta kurulan asıl ortaklık devleti değildir.

3. Türkiye bu nedenle, Kıbrıs Rum makamlarının, halihazırda olduğu gibi, Kıbrıs'ta sadece ara bölgenin güneyinde otorite, denetim ve yetki icra ettiği ve Kıbrıs Türk

halkını temsil etmediği şeklindeki tutumunu sürdürecektir ve anılan makamların tasarruflarını buna göre muameleye tabi tutacaktır.

4. Türkiye bu Protokol'ün imzalanması, onaylanması ve uygulanmasının, Protokol'de atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir biçimde tanınması anlamına gelmediğini ve Türkiye'nin 1960 Garanti, İttifak ve Kuruluş Anlaşmalarından kaynaklanan hak ve mükellefiyetlerini haleldar etmediğini beyan eder.

5. Türkiye, işbu Protokol'e taraf olmasının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile mevcut ilişkilerini değiştirmeyeceğini teyit eder.

6. Kapsamlı bir çözüm bulununcaya değin, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin tutumu değişmeyecektir. Türkiye, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm sonucunda oluşacak yeni ortaklık devleti ile ilişkiler tesis etmeye hazır olduğunu beyan eder” (Aksu, 2007).

Türkiye'nin protokolü imzalamasının Protokol'de “Kıbrıs Cumhuriyeti” adıyla ifade edilen Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanıdığı anlamına gelmeyeceğini vurguladığı deklarasyona karşılık, AB de 21 Eylül 2005'te bir karşı deklarasyon yayımlamıştır. Bu belgede, Türkiye'nin yayımladığı deklarasyonun tek taraflı olduğu ve Türkiye'nin yükümlülükleri üzerinde hiçbir hukuki etkisinin olmadığı belirtilmiştir. AB ve üye ülkelerin Türkiye'nin ek protokolü tümüyle ve hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın uygulamasını ve malların serbest dolaşımı üzerindeki bütün engellerin kaldırılmasını bekledikleri ifade edilmiştir. Hatta, 2006 yılı sonuna kadar bunların yerine getirilip getirilmediğinin izleneceği açıklanmıştır. Ayrıca, ilgili bölümlerin müzakeresine başlanmasının Türkiye'nin anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini bütün üye ülkelere uygulamasına bağlı olduğunu vurgulanmış, yükümlülüklerin tümüyle uygulanmasındaki başarısızlığın müzakerelerin genel gelişimini de etkileyeceği ifade edilmiştir. Bütün üye ülkelerin tanınmasının katılım sürecinin gerekli bir unsur olduğu belirtilmiş ve bu çerçevede Avrupa Birliği'nin Türkiye ile bütün üye ülkeler arasındaki ilişkilerin mümkün olan en kısa zamanda normalleştirilmesine verdiği önem de ayrıca vurgulanmıştır (OnurÖymen, agis, 2005).

17 Aralık 2004'te Lüksemburg Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda 3 Ekim 2005'te yapılan Katılım Konferansı ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. 20 Ekim'de de Türk kanunlarının AB müktesebatına uygunluğunun gözden geçirileceği tarama süreci başlamıştır. 120 bin sayfadan oluşan müktesebat, 35 başlık altında sınıflandırılmıştır.

İlk açılan başlık olan bilim ve araştırma alanında müzakereler, taramanın tamamlanmasının ardından, 12 Haziran 2006'da Lüksemburg'da Hükümetlerarası Konferans'ta gerçekleşmiştir. Toplantı esnasında Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Türkiye limanlarını kendi gemilerine ve uçaklarına açmadan müzakerelerin başlayamayacağını iddia etmiştir. Ortak Tutum Belgesi'ne “Türkiye yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmezse bunun tüm müzakere sürecini etkileyeceği” ve “AB'nin gerekli görmesi halinde ilgili müzakere başlığına geri dönebileceği” gibi bazı ifadeler eklenerek Rum Kesimi ikna edilmiştir.(Aybet, 2006: 532) Belgede 21 Eylül 2005'teki AB'nin karşı deklarasyonuna da atıfta bulunulmuştur. Bundan sonra, Türkiye'nin gerekli kriterleri yerine getirdiği kararına varılarak ‘Bilim ve Araştırma’ faslı geçici olarak kapatılmıştır.

29 Haziran 2006'da Avrupa Komisyonu gümrük birliği başlığında yürütülen tarama sürecinin raporunu, Türkiye'nin limanlarını ve havaalanlarını Güney Kıbrıs uçak ve gemilerine açmaması nedeniyle askıya almıştır. 8 Kasım 2006'da Türkiye ilerleme raporunu yayımlayan AB Komisyonu, imzalanan Ek Protokol'e karşın limanların ve havaalanlarının Kıbrıs Rum kesiminin kullanımına açılmadığı tespitinde bulunmuş ve

Türkiye'ye 14-15 Aralık'taki liderler zirvesine kadar süre vermiştir. 29 Kasım'da Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana kadar, 8 başlıkta² müzakerelerin askıya alınması yönünde bir tavsiye kararı açıklamıştır. 11 Aralık'ta AB üye ülkelerinin Dışişleri Bakanları bahsi geçen Komisyon Tavsiyesi'ni kabul etmiştir.

Bundan sonra 2007 yılında 6 (İşletmeler ve Sanayi Politikaları, İstatistik, Mali Kontrol, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Trans-Avrupa Şebekeleri) ve 2008 yılında 4 (Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Bilgi Toplumu ve Medya) fasılda fiili müzakereler açılmıştır.

Müzakerelerin başlamasından sonra, Türkiye'yle AB arasındaki ilişkilerde belirli bir yoğunlaşma olsa da, Türkiye'nin üyeliğe yaklaşması anlamında çok büyük gelişme olmamıştır. Bu durumda, hem AB'nin hem de Türkiye'nin kendi iç meselelerine odaklanması da etkili olmuştur.

Öncelikli olarak, Avrupa Birliği'nin bir anayasası olması fikri birlik içinde uzun süre tartışılmış ve bir anayasa ile AB'ye kurumsal bir yapı ve işleyiş kazandırılması amaçlanmıştır. 2005 yılından itibaren buna ilişkin bir anlaşma ortaya konulması, ancak anlaşmayı bazı üye ülkelerin onaylamaması AB içinde bir krize neden olmuş ve bu durum da genişleme konusunun tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Yeni bir anayasa olarak oluşturulan Lizbon Anlaşması, Avrupa Parlamentosu tarafından Şubat 2008'de kabul edilerek üye ülkelerin onayına sunulmuştur. Anlaşmanın 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmesi için tüm üye ülkeler tarafından onaylanması gerekmektedir. İrlanda anlaşmayı reddettiği için bu mümkün olmamıştır.

Diğer taraftan, Anayasa dışında 2008 yılında global finans krizi ve Kafkasya krizi gibi başka meseleler ön plana çıkmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, 1 Temmuz 2008'de Türkiye'nin üyeliğine olumlu bakmayan Fransa AB Dönem Başkanlığı'nı devralmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy seçim kampanyasında, Türkiye'nin üyeliğine bir alternatif olarak 'Akdeniz Birliği'ni önermiştir. Türkiye, ancak Fransa tarafından kendi üyeliğine alternatif olmayacağı garantisini aldıktan sonra bu projeye ilişkin toplantılara katılmaya başlamıştır. Fransa aynı zamanda Türkiye'nin üye yerine imtiyazlı ortak olmasını da önermektedir. Bu doğrultuda, doğrudan üyelikle ilgili olduğu gerekçesiyle ekonomik ve parasal politika, tarım ve kırsal kalkınma, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu, mali ve bütçesel hükümler ile kurumlar fasıllarının açılmasını engellemektedir.

Türkiye'de de 2007 parlamento seçimleri, cumhurbaşkanı seçimi, parti kapatma davaları vs. gibi iç siyasal meseleler nedeniyle AB gündemde geri plana düşmüştür. Hatta 2008 'AB Reform Yılı' ilan edilmesine rağmen çok önemli gelişmeler kaydedilememiştir.

Bugüne kadarki süreçte ilerlemeyi engelleyen en önemli etken Kıbrıs sorunu olmuştur. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne havaalanları ve limanlarını açmadığı için 8 başlıkta askıya alma süreci devam etmektedir. Bunun da anlamı, Türkiye limanları açmaya ilişkin bir karar almadığı sürece, geri kalan tüm başlıklarda müzakereler tamamlansa dahi müzakereler tamamlanıp üyelik gerçekleşemeyecektir.

---

² Bu başlıklar: Başlık 1: Malların Serbest Dolaşımı; Başlık 3: Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi; Başlık 9: Mali Hizmetler; Başlık 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma; Başlık 13: Balıkçılık; Başlık 14: Ulaştırma Politikası; Başlık 29: Gümrük Birliği; Başlık 30: Dış İlişkiler.

Bunun dışında, tarım ve işgücünün serbest dolaşımı gibi henüz açılmamış ama görüşülmeye başlandığında AB'nin taviz vermeyeceği başlıklar olduğunu da göz ardı etmemeliyiz. AB'nin tam üyelik perspektifi vermekten kaçınmasında bu konular önemli yer teşkil etmektedir.

Son olarak, müzakerelerde her başlığın açılması ve kapanmasında üye ülkelerin oybirliğinin gerekli olduğunu belirtmeliyiz. Bu da yetmiş kez 27 ülkenin ikna edilmesi anlamına gelmektedir. Bilim ve araştırma faslında Güney Kıbrıs'ın itirazları hatırlanırsa müzakerelerin tamamlanmasının ne derece zor olduğu anlaşılacaktır.

SONUÇ

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'de tam üyelik yolunun açılacağı beklentisi vardı. Ama aksine Türkiye'nin genişleme programına dahil edilmediği görüldü. Lüksemburg Zirvesi'yle kesinleşen bu dışlama durumu Türkiye'nin göstermelik bazı politikalar geliştirmesine neden oldu. Türkiye'yi tamamen gözden çıkarmayı düşünmeyen AB bazı girişimlerde bulundu ve Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye AB'ye tam üye adayı ilan edildi. Diğer adaylarla aynı kriterlere tabi olduğu ilan edilmesine rağmen Ege sorunları ve Kıbrıs sorunu bir şart olarak Türkiye'nin önüne konuldu. Tam üye adayı olarak tanımlanmasına rağmen, genişlemeyle AB kurumlarındaki oy ve sandalye dağılımının belirlendiği bildiriye Türkiye'ye yer verilmedi.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma süreci başlangıcından bu yana birliğe katılan ya da katılmaya çabalayan diğer ülkelere farklı bir şekilde gelişmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dahil olması da bu farklı ilişki biçiminin en çarpıcı örneği olarak ortaya çıkmıştır. AB tarihinde ilk kez bir ülke AB'ye üye olmadan Birlik'le arasındaki gümrük duvarlarını aşamalı olarak indirmeyi kabul etmiştir. İlişkinin bugün de farklı seyretmesinde bu istisnai durumun etkili olduğu söylenebilir. Türkiye üyelik müzakerelerinde koz olarak kullanabileceği geniş pazarını müzakere tarihi bile verilmeden AB üyelerine açmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine demografik özellikleri, nüfus ve ekonomik yapısı gibi nitelikleri yanında doğal gaz petrol gibi önemli kaynaklara yakınlığı, üç kıtanın kesişme noktasında bulunması, boğazlar gibi önemli bir noktayı kontrolü altında bulundurması gibi faktörler de etkide bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB'ye yaklaşması ya da uzaklaşması, doğal olarak, Türkiye'nin yaptıkları ve yapmadıkları kadar uluslararası konjonktürden de etkilenmektedir. Bu doğrultuda zaman zaman Türkiye Birlik'ten olması gerektiğinden fazla uzaklaşmakta, bazen de beklenenden hızlı yaklaşmaktadır. Bu sebeple, Türkiye-AB ilişkilerinin gelecekte ne şekilde gerçekleşeceği çok öngörülememektedir.

Sonuçta, Türkiye ile 3 Ekim'de üyelik müzakereleri başlamıştır. Fakat müzakerelerin sonunun üyelik olacağı kesin değildir. Müzakerelerin başlamasından sonra yaşanan gelişmeler de bu sürecin çok kolay ve hızlı ilerlemeyeceğini gösterdi. Bu noktada Türk liman ve havaalanlarının Güney Kıbrıs'a açılması çok önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu mesele hallolmadan üyelik müzakerelerinin tamamlanması mümkün görünmemektedir. Sorunun çözümü de çok kolay görünmemektedir. Türkiye'nin nihai anlamda AB üyesi olmak gibi bir hedefi mevcuttur. Ancak ülkenin yönetiminde çok farklı, ani bir değişim gerçekleşirse Türkiye'nin bu hedefinden vazgeçmesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla Türkiye AB üyeliğinden vazgeçmediği sürece büyük ihtimalle Güney Kıbrıs'ı tanımadan limanları ve havaalanlarını açma şartından kurtulmak için bir ara formül geliştirmeye çalışacaktır. Ancak böyle bir formül bulunabilir mi? Aksi takdirde, Türkiye

AB üyeliği ile Kuzey Kıbrıs'ın konumunu koruma arasında tercih yapmaya zorlanabilir. Türkiye üyelikten vazgeçer mi yoksa 'Kıbrıs Cumhuriyeti'ni mi tanır?

Bununla birlikte, AB için de bir ikilem söz konusudur. Türkiye'nin AB'nin baskıları ve sorunların çözülememesi nedeniyle ilişkileri dondurması ya da tamamen üyelik hedefinden vazgeçmesi Birlik açısından arzulanan bir şey değildir. Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı tanımama konusunda ısrarcı olması durumunda AB Türkiye'ye bir esneklik tanıyabilir mi? Yoksa her ne olursa olsun Ek Protokol'ü Güney Kıbrıs'a da uygulamaması ve onu Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanıması konusunda baskılarını sürdürür mü?

Eğer kısa vadede, Türkiye müzakerelerde Güney Kıbrıs konusunu çözebilirse AB'nin taviz kabul etmeyeceği tarım, işçilerin serbest dolaşımı gibi başlıklarda da çetin müzakerelere geçilebilecektir.

Başlangıcından itibaren diğer AB'ye üye olmuş ya da aday ülkelerden farklı bir seyir izleyen Türkiye'nin AB serüveni ne şekilde sonuçlanacağını zaman gösterecektir. Ancak kesin olan şu ki bu süreç Türkiye'nin üyeliği ile sonuçlanacak olursa bile uzun ve çok sıkıntılı bir süreç olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABGS (2003), <http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>, erişim tarihi: 25.05.2006.
- AKSU, Fuat (2007), "Türkiye – Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs Ve Ege Uyuşmazlıkları", *Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları*, M. Seyfettin EROL ve Ertan EFEGİL (Der.), Alp Yay., Ankara, ss. 25-59, <http://www.sbu.yildiz.edu.tr/Fuatyayinlar/fuataksutrgreu.pdf>, erişim tarihi: 15.02.2009.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (2008), "1980-1999 Dönemi Dış Politikası: AB İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Haydar ÇAKMAK (Ed.), Platin Yay., Ankara, s. 846-856.
- AVRUPA BİRLİĞİ AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ (2000), *8.11.2000 Tarihinde Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan ve 4.12.2000 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Siyasi Bir Anlaşma Sağlanan Belgelerin Tam Metinleri*, Ankara.
- AYBET, Gülnur (2006), "Turkey and the EU After the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges", *Security Dialogue*, 37 (4): 529-549.
- BAYKAL, Sanem ve Tuğrul ARAT (2002), "1990-2001: AB'yle İlişkiler", içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II)*, (Ed.) Baskın ORAN, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s.326-365.
- BELGENET (1999), http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, erişim tarihi: 19.02.2009.
- BİRAND, Mehmet Ali (2005), *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası (1959-2004)*, 11. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- CEM, İsmail (2005), *Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- COUNCIL OF EUROPEAN UNION (2004), http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/81035.pdf, erişim tarihi: 20.01.2009.
- ÇALIŞ, Şaban H. (2006), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişimi*, Nobel Yayın-Dağıtım, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Ankara.
- DPT (2000), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DTM [Dış Ticaret Müsteşarlığı] (2006), <http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/sondonem.htm>, erişim tarihi: 22.05.2006.
- ERÇİN, Erhan (2002), *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, İKV Yayınları, No. 170, İstanbul.
- EUROPA (1997), “Agenda 2000 - Volume I - Communication: For A Stronger And Wider Union”, Doc/97/6, Strasbourg, 15 July 1997, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/97/6&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, erişim tarihi: 23.05.2009.
- İKV (2002), <http://www.ikv.org.tr/pdfs/kopenhagzirvesonuc-tr.pdf>, erişim tarihi: 27.01.2009. (İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı)
- _____ (2004), <http://www.ikv.org.tr/pdfs/tr-katilimmuzakereikv.pdf>, erişim tarihi: 25.01.2009.
- _____ (2009a), <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1336>, erişim tarihi: 27.01.2009.
- _____ (2009b), <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf>, erişim tarihi: 27.01.2009.
- KARAKILIÇ, Hasan (2004), “Avrupa Birliği Üyeliği Sürecinde, Batı ve Doğu Arasında Türkiye”, *Uludağ Üniversitesi 1. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu: Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi (Cilt II) (6-7 Mayıs 2004)*, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları, Bursa.
- KARLUK, Rıdvan ve Özgür TONUS (2004), “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifi'nde Türkiye'nin Yeri”, *2004 Türkiye İktisat Kongresi*, 05-09 Mayıs 2004, http://www.geocities.com/ceteris_tr2/karluk_tonus.doc, erişim tarihi: 29.05.2006.
- ONURÖYMEN (2005), [http://www.onuroymen.com/docs/AVRUPABİRLİĞİNİNKARŞI DEKLARASYONU 21Eylül2005\[2\].doc](http://www.onuroymen.com/docs/AVRUPABİRLİĞİNİNKARŞI DEKLARASYONU 21Eylül2005[2].doc), erişim tarihi: 13.03.2009.
- ÖZCAN, Mehmet (2001), “1990 Sonrası AB-Türkiye İlişkileri”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (Der.) İdris BAL, Alfa Yay., İstanbul, s. 131-151.
- ÖZER, M. Akif (2007), “Temel Belgeler Eşiğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Sayıştay Dergisi*, S. 66-67 (Temmuz-Aralık), s. 67-98.
- REÇBER, Kamuran (2004), “Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye Cumhuriyeti-Avrupa Birliği İlişkileri İtibariyle Değerlendirilmesi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 31:59-79.
- UYSAL, Ceren (2001), “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1:140-153.